

Ο Ερωτόκριτος και η Βοσπορομαχία
ανάμεσα στον Κοραή και τον Κοδρικιά

61

Τον Δεκέμβριο του 1818 θα κυκλοφορήσει στο Παρίσι η Μελέτη της κοινής ελληνικής διαλέκτου, έργο του Παναγ. Κοδρικιά, όπου ο εριστικός αντίπαλος του Κοραή αναπτύσσει συστηματικά τη γλωσσική θεωρία του αντικρούοντας παράλληλα με οξύτατο τόνο τις γλωσσικές κοραϊκές απόψεις, όδοντας στο γλωσσικό ζήτημα διαστάσεις πολιτικές και κοινωνικές, μιας και ο Κοραής κατηγορείται ευθέως ότι «όλα της γενικής μεταρρυθμίσεως της Κοινής Διαλέκτου αποστύνεται εις γενικήν αναστάτωσιν των καθεστώτων».¹ Τα δεδομένα και οι πρωταγωνιστές της γλωσσικής διαμάχης στα χρόνια που προηγούνται της Επανάστασης του 1821 είναι αρχικόντως γνωστά: ωστόσο, ο Κοδρικιάς δεν είχε ολοκληρώσει το έργο του, όπως δείχνει η προετοιμασία για την έκδοση και δεύτερου τόμου της Μελέτης, ο οποίος μάλλον δεν δημοσιεύτηκε, παρά το γεγονός ότι στο Αρχείο του Κοδρικιά σώζεται καθαρογραμμένο μέρος της «Προσφηγήσεώς» του, χρονολογημένο την 1η Ιουνίου 1820,² και ότι μερικά χρόνια αργότερα (6 Ιανουαρίου 1827) λύνει τη συμφωνία με τον Δημήτριο Ποστολάκα για την έκδοση αυτού του τόμου (ό.π., 40): ο δεύτερος τόμος της Μελέτης θα αφορούσε στο «τεχνολογικό» μέρος της γλωσσικής θεωρίας του Κοδρικιά και θα ήταν επικεντρωμένος στην αναίρεση της θέσης του Κοραή ότι «το Ελληνικόν Γένος χρειάζεται πράγματα και όχι ρήματα, ότι έχομεν χρειάν υδρών και όχι λέξεων».³

Από τα σωζόμενα χειρόγραφα που συνδέονται με το δεύτερο τόμο της Μελέτης, ιδιαίτερο ενδιαφέρον μεταξύ άλλων παρουσιάζουν τρία αριθμημένα από τον Κοδρικιά δίσυλλα, τα οποία αναφέρονται στην ποίηση,⁴ κι και το ζήτημα της ποίησης, όπως ο ίδιος σημειώνει, δεν εμπίπτει στο στόχο της εργασίας του, εντούτοις μετά από ορισμένες (κοινότοπες) μετρικές παρατηρήσεις (μεταξύ αυτών και η επίκριση της ομοιοκαταληξίας), θα περάσει στην κριτική αποτίμηση ποιητικών έργων που είναι γνωστά από την εποχή της άλωσης της Κωνσταντινούπολης μέχρι τις μέρες του, θεωρώντας εκ προοιμίου ότι τα πλείστα από αυτά ακολούθησαν τον «γενικόν εκβαρβαρισμόν της κοινής Γλώσσης».⁵

Μεταξύ τώρα «όλων των μειζοβαρβαρίων» από γλωσσική άποψη ποιημάτων τα περισσότερα πυρά δέχεται ο Ερωτόκριτος, που καταδικάζεται «αναντιρρήτως» ως το «τερατωδέστερον έκτροπον, πολύμορφον[...] και αποβολμιαίον[...]», και μαζί ο Κοραϊσμός τον οποίο «κακή μοίρα και ζήλω οι ξενόλογοι φιλόσοφοι και καθαρισταί ως νέον Όμηρον της καθ' εαυτούς κοινής γλώσσης παραδειγματίζουσι» (ό.π., 57), άποψη γνωστή άλλωστε από το «Περί Μειζοβαρβαρισμού» τελευταίο μέρος της τρίτης ενότητας της Μελέτης που η σύγκλιση με τις επί του ζητήματος απόψεις του Κοραή και του κύκλου του, γνωστές από πολύ νωρίς μεταξύ των οικείων του (όπως φαίνεται για παράδειγμα στην επιστολή του της 2 Φεβρουαρίου 1805 προς τον Αλέξανδρο Βασιλείου)⁶ και εκπερασμένες δημόσια από το 1811 στον Λόγιο

Ερμής,⁷ είναι ευδιάκριτη.

Εντούτοις η εμπάθης στάση του Κοδρικά έναντι του Κοραή δεν θα μετριαστεί ούτε καν στο πεδίο της προφανούς σύγκλισης, αφού παρά τη διόρθωση μετά το «ξενολόγιο», ~~της ορατής~~ «της γλώσσας μας διορθωταί», με τη διατύπωση «φιλόσοφοι και καθαρισται», ο ορατός στόχος δεν μπορεί να συγκαλυφθεί: η διαφορά που χώριζε τον Κοδρικά από τον Κοραή δεν ήταν τόσο μικρή, ώστε να αρκίσει ο Ερωτόκριτος για τη γεφυρώσει, και βέβαια κάτι τέτοιο θα ήταν αδιανόητο, αφού η συστηματική θεώρησή του γλωσσικού (και όχι μόνο) ζητήματος εκ μέρους του Κοραή πολύ δύσκολα συμβιβάζοταν με την ιδεολογικοποίησή του από τον Κοδρικά.

Αυτή ακριβώς η διαφορά θα επιβεβαιωθεί και θα τονιστεί λίγο παρακάτω στο σημείωμα περί ποιήσεως, όταν ο Κοδρικάς θα αναφερθεί στη *Βοσπορομαχία* (που εκείνος την αποδίδει στον «Ιατροφιλόσοφο» Ιωάννη Ρίζο Μανέ), ποίημα το οποίο μπορεί μεν να υπολείπεται του «προσθήκοντος χαρακτήρος και κατά την φωνήν και κατά το σχήμα», καθώς είναι γεμάτο «από ξένας και τουρκικές λέξεις εν χρήσει εισέτι τότε εις την γραφήν, ήδη δε μόνον εις την οικιακήν ομιλίαν εν μέρει συνιθισμένας», δεν παύει όμως παρά τα ελαττώματά του να είναι ένα «χαριέστατον ποίημα»,⁸ με την ειδολογική ταυτότητα του οποίου ασχολείται επιμελώς, για να καταλήξει ότι δεν μπορεί να θεωρηθεί «εποποῦα» (ό.π., 5v).

Η φαναριώτικη προέλευση της *Βοσπορομαχίας*, η ευγενής καταγωγή (ασφαλώς) και η «πολυμάθεια» του ποιητή που «είναι γνωστή» (ό.π.) και το γεγονός ότι όπως αφήνει να εννοηθεί ο Κοδρικάς, στο Φανάρι έχουν εξοβελιστεί πλέον, το 1820, όλες οι «ξένες» και οι «τουρκικές» λέξεις, κάνουν τον πιστό εκφραστή του φαναριώτικου πνεύματος να δικαιολογήσει εμμέσως πλην σαφώς όλα τα ελαττώματα της *Βοσπορομαχίας*, την οποία ο Κοραής εξομοιώνει το 1803 με τον Ερωτόκριτο, χωρίς απολύτως κανένα (ιδεολογικό ή άλλο) ελαφρυντικό: «[...] αλλά τι σε λαλώ γενικώς και δεν σε λέγω να αναγνώσης τον Ερωτόκριτον ή τον ποιητήν της *Βοσπορομαχίας*· εις αυτούς θέλεις ευρεί άλλας αναριθμήτους ανωμαλίας, αι οποῖαι βέβαια δεν είναι διαφορών διαλέκτων αλλά μιας και της αυτής γλώσσας ή διαλέκτου (εις τον πρώτον, της Κωνσταντινουπολιτικής, εις τον δεύτερον, της Κρητικής) διάφοροι σχηματισμοί».⁹

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. *Μελέτη της κοινής ελληνικής διαλέκτου, παρά Παναγιωτάκη Καγκελλαρίου Κοδρικά, τόμος Α*, Εν Παριζίω, Εκ της τυπογραφίας Ι.Μ. Εβεράρτου, ΑΩΠΗ, νῆ· πρόσφατη αναδόμηση της *Μελέτης* (επιμ: Α. Αγγελίου), Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 1998.
2. Βλ. Λικατερίνη Κουμαρινού & Δημ. Αγγελάτος, *Αρχειό Η. Κοδρικά. Κατάλογος*, [Ανάτυπο: περ. *Τετράδια Εργασίας* 11 (1987)], Αθήνα, Κ.Ν.Ε./Ε.Ι.Ε., 1987, 73· η «Προσφήγγις» αποτελεί το έγγραφο αριθμ. 145.
3. Βλ. *... Έκδοση εγγράφων του Αρχείου Κοδρικά, τα οποία αφορούν στο δεύτερο τόμο της

Μελέτης και σε ορισμένα άλλα κείμενα του Κοδριχά, ετοιμάζουμε με την Λικατερίνη Κουμαριανού.

4. Βλ. ό.π., 74· πρόκειται για το έγγραφο αριθμ. 149.

5. Βλ. τη σελίδα 4γ του δεύτερου διφυλλού με τον τίτλο: «Συνέχεια περί ποιήσεως».

6. Σημειώνει χαρακτηριστικά ο Κοραΐς: «Ομολογώ ότι δεν είναι νόστιμος διατριβή ἢ αναγνώσκει τις τον Ερωτόκριτον και ἄλλα τοιαῦτα ἐξαμβλώματα τῆς παλαιῆς Ἑλλάδος· ἀλλ' ὅστις ἀγαπᾷ την ευειδεστάτην δέσποιναν, δεν πρέπει ν' ἀμελή να κολακεύῃ και την δυσειδή Θεράπειναν, εἴαν η προς την δέσποιναν εἰσοδος ευκολύνεται οπωσδήποτε δι' αὐτῆς»: *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', Αθήνα, 1966, 200. *

7. Βλ. για παράδειγμα σε βιβλιοκρισία για τη *Διατριβή ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς νεοσύστης κοινῆς ἡμῶν γλώσσης* του Γ.Κ. [=Κρομμύδης] (Μόσχα, 1808), δημοσιευμένη στον *Λόγιον Ερμῆ* (15/1/1811), ἡ οποία κρίνεται ως «ελευθέρων Γλωσσάριον» (ό.π., 25) -παρὰ το γεγονός ὅτι ο συγγραφέας εἶχε καλὴς προθέσεις, ὅπως φαίνεται ἀπὸ την (αποτυχημένη) προσπάθειά του να αξιοποιήσει «τ[ας] κριτικ[ὰς] πρατηρήσ[εις] του σοφοῦ Κοραΐ» (ό.π., 26)-, ὅπου ο συντάκτης παρατηρεῖ: «[...] ἀλλ' οὔτε εἰς τῶν νεωτέρων Συγγραφέων ἀπαντῶνται λέξεις ὅπως ἐκεῖνες του συγγραφέα τῆς κρινόμενης Διατριβῆς», παρ' ἐκτός εἴαν θέλωμεν να κανονίσωμεν την γλῶσσαν μας εἰς ἐκείνην την ὑπὸ των Ἰταλῶν ἐν Κρήτῃ διεφθαρμένην του Ερωτοκρίτου, και του Μάρκου Δεφαράνα [...]

8. Βλ. το έγγραφο 149: σελ. 5γ.

9. Βλ. *Ἀλληλογραφία*... 115.

Δημήτρης Αγγελάτος